

kísérte. Elhangzása után mégis csupán rövid vita következhetett, mert Dihle professzornak még aznap Szegedre kellett utaznia, ahol

az ottani egyetem vendégeként még egy napot töltött.

Havas László

Tudományos ülészak az 1945. évi földosztás 50. évfordulója alkalmából Debrecen, 1995. március 20.

Az 1944–45-ös magyarországi fordulathoz és változásokhoz kötődő félévszázados évforduló alkalmából Debrecen több tudományos tanácskozásnak is otthont adott. Ezek sorába tartozik az Ideiglenes Nemzetgyűlés és az Ideiglenes Nemzeti Kormány, valamint az új magyar hadsereg megalakulása alkalmából rendezett konferenciák.

A Magyar Tudományos Akadémia Agrártörténeti és Faluszociológiai Bizottsága 1995. március 20-án szintén Debrecenben rendezte meg tudományos ülészakát a földreform 50. évfordulója alkalmából. Debrecen 1944–45 fordulóján — hasonlóan 1848–49-hez — megint az ország fővárosa volt. Olyan nagyjelentőségű döntések születtek itt, amelyek hosszú távra meghatározták az ország gazdasági, társadalmi viszonyait. Hatásában kétségtelenül a legjelentősebb a földreform és annak végrehajtása. Ezt igazolja az is, hogy a konferencia fővédnöki szerepét *Göncz Árpád* vállalta, aki azonban váratlan megbetegedése miatt személyesen nem tudott jelen lenni a tanácskozáson. További védnökök voltak: *Kosáry Domokos*, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke, *Lakos László* földművelésügyi miniszter és *Szilaj Pál*, a Hajdú-Bihar Megyei Közgyűlés elnöke, aki megnyitójában méltatván a félévszázaddal korábban történt — a rendező megyére is máig ható — események jelentőségét, a konferencia feladatát abban látja, hogy tudományos eszközökkel feltárja a földosztás politikai, társadalmi, gazdasági és szociális előzményeit és következményeit. Választ kell adni arra a kérdésre is, hogy a

kutatás új eredményeinek figyelembevételével szükséges-e a földosztásról alkotott képünk átértékelése valamint 1995-ből nézve hogyan látjuk az 50 évvel ezelőtti történeteket.

Andorka Rudolf, a délelőtti ülés vezetője elnöke bevezetőjében indokoltan tartotta, hogy Debrecen ad otthont ennek a rendezvénynek, hiszen az 1944–45-ös változások, döntések színhelyéül szolgált. Utalt arra, hogy a földosztás alapvetően meghatározta az 1945 utáni Magyarország — szűkebben nézve pedig a falu — társadalmi struktúráját, gazdálkodási rendjét, életfeltételeit. Viták abban a nem elhanyagolható kérdésben vannak, hogy mennyire vállalható mai szempontból mindez.

Pölöskei Ferenc a földreform előfutáiról szólva kifejtette, hogy a végrehajtására való törekvés hosszú ideje a magyar politikai élet egyik alapkérdése volt. A korábbi időszak történetírása az előzményeket említve mindig csak az agrárszocialista mozgalmakra és a baloldali pártok agrárprogramjaira utalnak, pedig az előtörténetnél feltétlenül említést érdemel az 1918-as polgári demokratikus forradalom földprogramja, a birtokos parasztság törekvései és a szárszói konferencián megfogalmazott helyzetelemzések és kiütéreseik, bár ez utóbbi esetben Kerék Mihály távolléte miatt nagy hiányosság keletkezett a vitában, amelyet sem Erdei Ferenc, sem Veress Péter jelenléte sem tudott pótolni.

Gunst Péter a magyar agrártársadalom két világháború közötti fejlődésének régiószempontú elemzésénél megemlítette, hogy

a múlt századtól kezdve nálunk is megfigyelhető a vidék túlnépesedése, mely táplálkozik az egyenlő öröklés elvéből, a 18. és a 19. század dinamikus népességnövekedéséből, valamint a településszerkezet azon jellegéből, hogy a városok száma elég alacsony, így a népességgyarapodás a falvakban csapódott le. Az agrárkérdés további előzményéhez tartozik még, hogy ezt a munkaerőfelesleget az 1850-es, 60-as évek nagy infrastrukturális beruházásai alkalmazni tudták. Az 1880-as évekre azonban az ilyen jellegű munkálatok csökkenésével a vidéki túlnépesedés és földéhség alapvető problémává vált, amit tovább fokozott az értékesítési gondok megjelenése a nyugat-európai védővámok miatt, amire nem tudott minden termelő megfelelő megoldást találni. A vidéki népességfelesleg problémáján csak részben segített a kivándorlás valamint a városokba történő költözés. Az alapprobléma viszont az első világháború utáni időszakra is átöröklődött.

Korom Mihály a földreform megszületésének politikai hátteréről és Nagy Imre személyes szerepéről tartott előadást. Kiemelendőnek tartotta, hogy Nagy Imre jelentőségét ebben a kérdésben politikai indíttatásból mind az ötvenes években, mind 56 után elhallgatni és mellőzni, sőt meghamisítani igyekeztek, azt a vádat felhozva, hogy minisztersége idején akadályozta a következetes végrehajtást. A moszkvai emigrációban ő kapott megbízást a kommunista párt földprogramjának kidolgozására, amelyet *A radikális földreform irányelveinek tervezete* címmel vitára el is készítette. Ez lett a végrehajtott földosztás elveinek alapvetése is. A hazai kommunisták ennél is radikálisabb megoldásban gondolkodtak, abból a politikai törekvésből kiindulva, hogy a jogosultak körének bővítésével nagyobb politikai és társadalmi bázisra számíthat a párt. A földprogram külföldi példái között megemlítette, hogy a lengyel volt a legnagyobb és konkrétan is kimutatható hatással.

Tóth István a földreform-rendelet megszületésének állomásait vázolta fel. Megemlítve azt, hogy a különböző pártok és politikai

irányzatok korábbi tervezetei mellett jelentős motivációs tényező volt a háború végi közhangulat, mely mintegy követelte is ennek végrehajtását. Ő is azt az elemet hangsúlyozta, hogy a kommunisták részéről nem elhanyagolható tényező volt a földreform következetes és határozott képviselésénél a társadalmi báziskeresés. A közhangulatot jól mutatja az is, hogy ebben a politikai szituációban nyíltan egyetlen politikus vagy irányzat sem mert fellépni a rendelettel szemben és ez kedvezően segítette a végrehajtást.

A délutáni ülésen — *Orosz István* — elnöklete alatt a földreform néhány társadalmi, politikai, nemzetiségi aspektusait és következményeit vázolták fel az előadók.

Szabó Ferenc az alföldi tanyás mezővárosok esetén megemlítette, hogy a végrehajtást nagyban nehezítette az a körülmény, hogy a helyi túlnépesedés miatt nem állt rendelkezésre a szükséges földmennyiség, amely nem pusztán helyi probléma. Csak részbeni megoldást jelentett volna erre az áttelepülés, amelyre azonban igen csekély volt a hajlandóság. A jogosultsághoz képest kevesebb földdel való ellátás az egyik legnagyobb konfliktusforrást jelentette a térségben.

Fehér István a téma eddig mellőzött aspektusát, azaz a nemzetiségpolitikai beágyazottságát elemezte. A földreform és a nemzetiségpolitikai koncepciók összefüggésének bizonyítékául megemlítette a kitelepítéseket, valamint azt a körülményt, hogy a kollektív felelősségre vonásnál az erre kiterjedők körét azért is szélesíteni igyekeztek, hogy ezáltal bővíthessék a földosztásnál az igénybe vehető földek nagyságát. Ez érvényes az egész régióra. Ez volt az egyik motivációja az időszakunkra jellemző és általánossá váló németellenességnek, mely nem vette figyelembe a valóságos háborús felelősséget és azt, hogy nagybirtokosról van szó vagy szegényparasztról. Ez érvényes a csehszlovákiai magyarságra is. Sajátos vonása a földosztásnak az is, hogy a cigányság nem lépett fel földigénnyel, amelyet a sajátos társadalmi, gazdálkodási, mentalitási vonásai mellett

az a tényező is megmagyaráz, hogy felkészületlenül érte a cigányságot a földreform-rendelet, ebből való kimaradása hosszú távú együttélési problémákat idézett elő.

Romány Pál a földreform jelentőségének hosszabb időtartamú kihatásait vizsgálta. Előjáróban szükségesnek vélte azt megemlíteni, hogy lényegesen nagyobb jelentőségű ez a kérdés, mint ahogy ez ma a köztudatban él, aminek magyarázatául politikai érdekeket is felfedezni vél. Annak ellenére, hogy szerint ez a parasztság számára — a törpeparcellák tömege miatt — csak rész megoldást jelentett mégsem szabad alábecsülni gazdasági, társadalmi valamint a tulajdonviszonyok szempontjából egyértelműen fordulatként értékelhető jellegét. Ő is egyetértett a konferencián általánosan elfogadott azon nézetrel, hogy a politikai motivációk voltak a döntőek a földreform-rendelet meghozatalánál és végrehajtásánál.

Orbán Sándor a régió országaiban lezajlott földreformok mérlegét készítette el. 1944–46 közötti időszak a földreformok lezajlásának az időszaka. A politikai színezetét

kiemelve megemlítve kiemelte azt a negatív jelenségét, hogy sok esetben a politikai célzatú jutalmazás illetve büntetés volt az egyik kísérőeleme. Önmagában az agrárproblémát — mint komplex kérdést — sehol sem oldották meg teljesen ezzel a tulajdonosváltással.

Szakács Sándor nemzetközi kitekintésként a japán és a kínai agrárátalakulás második világháború utáni korszakát elemezte. Hasonló vonás a mi régiókkal az, hogy itt is radikális tulajdonváltás ment végbe, amelyet a politikai viszonyok — háborús vereség, politikai fordulatok — motiváltak.

Orosz István elnöki zárszavában a konferencia jelentőségét abban látja, hogy sikerült tudományos igényességgel feltárni a földreform motivációit, nemzetközi beágyazottságát. Valós tudományos értékelés született, amiből remélhető, hogy a közvélemény számára is hiteles, politikai céloktól mentes kép alakul ki erről a nagyjelentőségű eseményről.

Pallai László